

ՏԵԻԱԿԱՆ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ

«Հուր եկի արկանիլ յերկիր, ...
Համարիմ եթ խաղաղութիւնն եկի
սալ յերկիր. ո՛չ, ասեմ ձեզ, ալլ
բաժնիս» (ՂԱՍ. ԺԲ. 49 եւ 51):

Աւետարանները, մականբնային ընթերցողի մը մտքին, շատ անգամ հակադրուածութիւններ կը պարզեն քրիստոնէական հաւատքի և կրօնա-բարոյական տեսակէտներու շուրջ: Անոնցմէ ամենէն ուշագրաւներէն է խաղաղութեան բմբուռումը ու անոր հանդէպ յայտնաբերած կեցուածքը մեր Տիրոջ, որ առիթով մը յայտարարեց իր շուրջիներեան՝ ըսելով. «Հուր եկի արկանիլ յերկիր. և զի՞նչ կոմիմ» Թէ արդէն իսկ բարբոթելը ... Համարիք եթէ խաղաղութիւնն եկի տալ յերկիր. ո՛չ, ասեմ ձեզ, ալլ բաժնիս: Զի եղիցին յայսմհետէ հինգ ի տան միում բաժանեալք, երեքն յերկուց և երկուքն յերեց» (ՂԿ. ԺԲ. 49 եւ 51-52): Բայց նոյն այդ աստուածային Վարդապետն էր որ յայտարարեց վերնատան մէջ, վերջին ընթերցի յուզումնալից մէկ պահուն. «Զխաղաղութիւնն թողում ձեզ, զխաղաղութիւնն զիմ տամ ձեզ»:

Ի՞նչպէս, նոյն այդ Վարդապետը, որ իր խաղաղութիւնը պիտի տար առաքեալներուն, և որ կը պատուիրէր անոնց չընկերելի ու չխօսովիլ աշխարհէն իրենց դալիք պէս պէս փորձութեանց առջև, «Մի՛ խոռվեցին սիրտք ձերս, կրնար ուրիշ առիթով ըրած ըլլալ յայտարարութիւնն մը՝ որով աշխարհի երեսին զոյ եղող սահմանաւոր ու անբաւարար խաղաղութիւնն իսկ կ'ենթարկուէր վտանգի: «Զի եղիցին յայսմհետէ հինգ ի տան միում բաժանեալք». «Եայսմհետէն ենթադրել չի՞ տար միթէ գոյութիւնը խաբուսիկ, առերևոյթ խաղաղութեան մը, որուն հիմերը փուլ պիտի գային Քրիստոսով բերուած նոր կրօնքին առաջացնելիք ցնցումէն: Ո՛ւր ճիշտին հապաւխաղաղութեան իշխանն, «թագաւոր խաղաղութեան» որակականները, ա՛յնքան արժանաւորապէս տրուած Քրիստոսի՝ Եկեղեցիին կողմէ:

Այս հարցականներուն իբրև պատասխան, հարկ է սակտիչ ի մտի ունենալ անժխտելի ու պատմութեան մէջ քանիցս ապացուցուած այն իրողութիւնը՝ ըստ որում խաղաղութիւնը կը բնակի ու կրնայ բնակիլ միայն ու միայն արգարութեան մէջ: Արագորութիւնն է միայն որ կրնայ ծնիլ ճշմարիտ ու տեական խաղաղութիւնը, ու ասանց առաջինին, խաղաղութեան ետեւէն մեր վաղքը կը դառնայ անխառն որքան ուպարդիւն: Քրիստոսի ծննդեան զիշխող, հրեշտակներէ տրուած խաղաղութեան աստիճանին անմիջապէս կը յաջորդէ «ի մարդիկ հաճութիւնը, որուն մէջ միայն կրնայ իր երկնային կայքէն իջնել ու բնակիլ խաղաղութիւնը: Աւ հաճութիւնն ու եղբայրութիւնը մարդերու միջև, որով մենք եւ բաշխեք ի՞նչնենանք Քրիստոսով աշխարհ բերուած խաղաղութեան, պայմանաւոր է ամենէն առաջ արգարութեամբ ու հաւատարմութեամբ: Աւ զիտենք, դարձեալ Քրիստոսի բառերով, Թէ ի՞նչ տխուր ու սոսկալի վախճան մըն է վերապահուած բոլոր անխաբաններուն, ու իր նմանը անարգող, զայն իրմէ նուաստ համարող ու հետեաբար տրամաբարօղ, ու ասով՝ մարդերու հաւատարմութեան աստուածատիր սկզբունքը խախտել ու ոտնակոխել յանգնող «խաբարի որդիներուն»:

Ահա թէ ինչու, հակառակ ամէն կողմէ յայտնուած ժողովուրդներու խաղաղութեան բաղձանքին, պատերազմներ ու վեճեր տեւաբար կը փոթորկեն կեանքը ազգերու ու անհատներու, գործել տալով անձրինակ ու անլուր նախճիրներ, ու քառսրդ դարը անգամ մը մարդերու լեզուն մը առաջնորդելով մահուան դաշտներուն ...:

Աւ պիտի չկրնան, քաշխարհիկ իմաստութեամբ օժտուած մարդոց որդիները խաղաղութիւն պարգեհել տանջակոծ այս աշխարհին ու վաղուան անստուգութեան դիմաց շուտ ու շփոթ բազմութիւններուն, հակառակ իրենց զօրաւոր ջանքերուն ու ձեռք առած կտրուկ ու վճռական միջոցառումներուն ու յանձար նաեւ բարի կամեցողութեան, որքան տանն որ անոնց սրտերէն բացակայ է համայն մարդկութեան եղբայրութեան ու հաւատարմութեան ոսկի երազը:

* *

Պրիստոնին թէն մէկ կողմէն հեղափոխութեան, խոտորակութեան ու արիւղ կրօնքին է, բայց նոյն ատեն է՝ նաև կրօնքը պայքարի, ընդդէմ մի, խիստաւար, ծառայութեան՝ հանդէպ Զարին ու անոր կործանարար ոյժերուն։ Ու ասիկա՝ առաւելագոյն չափով։ Վասնզի Զարը արթննէ յորաժամ ու գարաւակալ կը սպասէ մուրհակներու մեկ մերձակողութեան ու թմբիկի պահերուն։ Երբ մեկի պակսի վճռականութիւնը անոր զօրութիւններուն զիմպրիւտ, արիւթիւնը՝ անոր հարուածներուն ու սպարաքնքներուն գիմպալիւտ, ինքնաբերաբար կը պարտւին ինք կեանքի մէջ ու կ'իշխանք անոր տիրապետութեան ներքե իրեա գերիներ։ Ըստ ռաւ է թէ սկիւնքը պայքար մըն է, բայց մեր պայքարը պարտի ըլլալ միմիայն Սատանային ու անոր շար զօրութիւններուն հանդէպ։ Սատանային՝ որ իրեն գործիք կը գործնէ իրենց հաւատքին մէջ դեպքով թոյլ կամքի ու յեղիղուկ նկարագրի տէր անհատները, անոնց միջոցաւ իրագործելու իր հոգեհալած ծրագիրը երկրի վրայ։ Այս գաղափար պայքարն է որուն կ'ակնարկէր Պողոս առաքեալ ըսելով. «Զարուք պատեալ ըստ ձեր պատերազմեցայ (Բ. Տիմ., Ի. 7)»։

Միւս կողմէ, պէտք է գիտնալ թէ խաղաղութիւնը մին է գծաւոր տարազելի ու բացատրելի այն բառերէն՝ որոնք արտաքին երեւոյթներէ աւելի մեր հոգեկան վիճակը պատկերելու կը ծառային։ Ու այս իսկ պատճառաւ յարաբերական իմաստ մը ունի։ Կարելի՞ է արդարեւ խաղաղութիւն համարել զօգուած ու գերակշխութեամբ ժողովուրդի մը՝ իր բոնական տէրերուն հանդէպ ցուցաբերած լուռ ու անտիգիտալի համակրկալութեան առաջացած համեմատաբար անդորր վիճակը։ Տակաւ պայմաններու ներքե, առեւտրային գոյ խաղաղութիւնը, որ չի կրնար իր գոյութիւնը պահպանել երկար ժամանակահատան համար, հեռու պիտի ըլլայ բազմալի ու երջանկաբեր ըլլալէ։ Ու այդ պիտի ձգտան միջնորդութիւն մէջ ապրողներ շատ բնականաբար ու իրաւացիօրէն պիտի գերադասեն պայքարը խաղաղութենէն, կորսուած արդարութեան վերստին տիրանալին ի խնդրի։ Երբ անխառնաժամ բազ-

մութիւններ ու իրաւապակուած ժողովուրդներ կը շարունակեն գոյութիւն ունենալ Աստուծոյ արդար արեւին ներքե, ու արդարութեան ծայրը կը խեղդուի ստեղծութեան բերու ու հրապշտակներու խաղաղութեան կէն, խաղաղութիւնը շատ շատ թմբիկներով զի կրնայ կատարել և ուրիշ ոչինչ։ Պայքար է հարկուոր, ուժգին, յարատեւ պայքար, ընդդէմ բոլոր անխառնութեան կալ ոյժերուն, ընդդէմ մարդկութեան բոլոր աշխարհ ու յղագացած դատաւարութեան, ընդդէմ Սատանայի բոլոր թաղան և յայտնի զօրութիւններուն՝ որմէ վերջն է որ խաղաղութիւնը պիտի տիրապետէ ինքնաբերաբար, ու անոր հետ պիտի գայ նաև երջանկութիւնը, իրական, անխառն ու հոգեկան երանութիւնը։ Վասնզի խաղաղութիւնն ու արդարութիւնը սերտօրէն առնչուած են իրարու, և առաջ այս վերջինին՝ առաջինը շատ բան կը կործնէ իր իմաստէն ու անկարող կը դառնայ տիրապետելու հանուր մարդկութեան սրտերուն ու հոգիներուն մէջ։

Նոյնն է պարագան նաև անհատներու կեանքին մէջ։ Երբ ուժաւոր հանդարտ մարդերն շատեալ հոգիները քննելու կարողութիւնը եթէ տրուէր մեկի, ինչքան հոգեբուն ու նախանձնեղութեան, ինչպիսի՞ թշնամական քանդակ զգացումներու պիտի հանդիպէին, որոնք մարդուն մէջ ի բնէ գոյ խիղճին, արդարութեան ծայրին հետ զիստ գուրտել չկարենալուն պատճառաւ մարդուն հոգին կը պահեն տեսական խոսքի ու սարսափի մէջ։ Զարոյթը կ'եռայ, նախանձը կը բոցավառի այդպիսիներու ներսիցին։ Ու հանդարտութիւնը, զոր աննք յաճախ միծ ճիգերով կը փորձեն արտաքուշել իրենց դէմքերուն վրայ, նման է լճակի մը մակերեսին, ի՞նչո՞ւ ամենամեղմ շունչէ մը իսկ խռովելու պատրաստ։

Անչէ մարթ չգալ գայթակղութեան, ըսած է Պրիստոն։ Ու գայթակղութիւնը բնականաբար կ'ենթարկուի խոսքութեան, որ թխտումն իսկ է խաղաղութեան։ Բայց նոր կրօնքին ճշմարիտ հետեւորդները պիտի կրնային պահել իրենց ներքին խաղաղութիւնը, հակառակ այդ գայթակղութեանց առաջացուցած խոսքերին, ամենէն ահալի տանջանքներու մէջ ու մինչև իսկ խաղաղ-

ներու ու կառավարողներու առջև, մինչև գեռ անկէ վուրկ մնացին ու անոր կտրուած թուղթերը օգոստոսական կայսրերը Հոգովի, իրենց իշխանութեան ամենէն փարթամ իսկ օրերուն:

Բայց քրիստոնեան ոչ միայն պէտք է պարի երկնապարզ այդ խաղաղութիւնը, այլ նաեւ է որ տարածիչը ըլլայ անոր:

Կտրեալու համար սակայն խաղաղութիւն սերմանել այս աշխարհի երեսին, հարկ է որ նախ մեծ շնորհնապէս տիրանան այդ խաղաղութեան, մեր իսկ սրտերուն ու հոգիներուն մէջէն ի սպառ ու վերջնականօրէն վանելով բոլոր մոլութիւններն ու անարգար, բացասական զգացումները: Ու այս կը պահանջէ անշուշտ որոշ ճիգ ու քաջութիւն, յարատեւութիւն ու կորով՝ Վասնզի չենք կրնար խաղաղութեան տարածիչ ըլլալ, որքան ատեն որ չենք տիրացած ներքին խաղաղութիւնը ձեռք բերելու գաղտնիքին:

* *

Ճշուր եկի արկանել յերկիր: Քրիստոսի այս խօսքերը լիութի իրականացան հետագային, թէ՛ անհատներու և թէ՛ ժողովուրդներու կեանքին մէջ: Առաքելական գործունէութեան առաջին տարիներուն իսկ, մենք կը տեսնենք այդ հուրը, այդ երկունութեան, բաժանումին մուտքը Հայաստանի պետական արքունիքէն ներս: մահու չափս բաժնելով ու հեռացնելով իրարմէ արքանն ու իր միամոր պուտը, որ ի վերջոյ կ'ընդունին նահատակութեան արիւնավառ պսակը նոյնինքն իր հարապատ հօրմէն: Այդ երկփեղկումը, նոյն այդ դարուն, իրականացաւ Հին Ուխտի Ակառուծոյ ընտրեալ ժողովուրդէն ներս, անկէ ընծիւղելով ճշուր իսրայէլը, որ իր վրայ պիտի հրաւիրէր ամենէն առաջ զայրյթն ու հալածանքը իր ցեղակիցներուն: Ու վերջապէս, պարագաներու դժբախտ դասաւորումով, երբ Քրիստոսով բերուած ճշմարիտ կրօնքին պաշտպանութեան ու պայծառացման ի խնդիր հարկ եղաւ դիմել զինու զօրութեանն ու ընդունելու արքանն նահատակութիւնը այդ ճամբուն վրայ, այդ հակառակութիւնը ամենարուսն կերպով ի յայտ եկաւ նաեւ մեր ժողովուրդին մէջ, կերտե-

լով անոր զաւակներէն հաւատոյ ախոյեաններ ինչպէս հաւատուրաց դաւանանքներ, սուրբիք ու հերոսներ ինչպէս Աթոսաւայի գործակալներ: Ու միջեկեղեցական ու միջքրիստոնէական անհատներու մէջները, Քրիստոսի բնութեան, մարդեղութեանն ու այլ դասանարանական նպատակ հարցերու շուրջ կարծիքներու ու համոզումներու իւր բերամարտ հոսանքները, որոնք այնքան սուղի նստան մասնաւորաբար Արեւելեան կարգ մը Եկեղեցիներու ու ժողովուրդներու կեանքին վրայ, ու Քրիստոսի Մի և Ընդհանրական Եկեղեցին պատակտելէ ու զայն իր ատուածագիր նպատակը լիովին իրագործելու անկարող դարձնելէ զատ ու չինչի ծառայեցին, և որուն հետեւանքով Քրիստոնէական Եկեղեցին բաժան բաժան եղաւ ու հետագայ դարերը անկարող եղաւ լիցնելու երկպառակութիւններէն առաջացած այդ խրատմամբ, նոյն Ընդհանրական Եկեղեցւոյ գանազան հատուածներուն միջև:

Եւ ռակայն, բոլոր այդ մէջներուն ու երկփեղկումներուն հակառակ, ճշմարիտ հաւատացեալներ չկորսնցուցին իրենց հոգիկան անկորրութիւնն ու վճռակամութիւնը՝ իրենց կեանքին իսկ գնով պաշտպան կոնգրեսներու Քրիստոնէութեան, ու իրենց կարողութիւնները բոլորանուէր ի սպաս զննելու անոր տարածումին, ծաւալումին, սխաւարի տիրապետութեան ներքեւ հեծող գանգուածներուն մէջ անոր ճառաս զայնարձակ լայսին խաղաղական ու օրհնափիւռ թափանցումին ի խնդիր:

Նոյն այդ զբաժանումի պատգամը իւրականացաւ նաեւ ժողովուրդներու կեանքին մէջ: Ապացոյցը ատոր: Մեր գարաւոր պատմութիւնը, ուր ամենազառն տանջանքներն ու ազդերու գոյութիւնը հիմէն սարսող փոթորիկները ինչպէս մեղի բաժին, պարզ այն պատճառով որ այլ ճշմարտապէս հասկցած ու ըմբռնած էր իմաստն ու իրարմէ անեցած ակներեւ տարբերութիւնները աշխարհիկ ու երեւութական և տեսական ու անապառ խաղաղութիւններուն: Վասնզի թեթեւ շեղում մը քրիստոնէական ողջամիտ ըմբռնումներէն ու առողջ հաւատալիքներէն — որ սակայն բաւ պիտի ըլլար պղտորելու մեր ներքին խաղաղութիւնը ու մեզ պիտի ընէր անհաշտ մեր

հաւաքական եօին հետ — կրնար լայնօրէն բանալ մեր առջև գոհներ բախտին, ուրկէ մեզի պիտի կտրկանուէին օգնական ձեռքեր, մեր առաւարտները իրենց շահուն համաձայն ու ահոր համար միայն ամօքիլ փորձող ու թերես ալ կրցող: Որոնցմէ պիտի գային մեզի հաւանարար բախտաւոր ժողովուրդներու բաժին ինկած այն բոլոր փառքերն ու բարիքները՝ որոնք ժողովուրդի մը քաղաքական ու ազգական կարողութիւնները կը կերպագրեն: Ու ան պայծառ գիտակցութեամբ, քրիստոնէայի յատուկ անվերջութեամբ ու հաստատու կամութեամբ, ու իր չափաւոր հաւատքէն բխած խորունկ վստահութեամբ ու շաւառանքութեամբ, գիտած զօհել ժամանակաւոր ու խարուսիկ խաղաղութիւնը — որ գծաւոր թէ ընկերանայ մեզի, մեր կեանքին որոշ մէկ շրջանին իսկ — ախրանալու համար այն միւսին, հոգեկան ու տեսական խաղաղութեան, որ Տիրոջ մեզի ձգած խաղաղութիւնն է, բարձրանալու համար երանութեան այն ոլորտին, որուն մէջ տեսարար ապրեցան ու գործեցին սննդապաշտութեան իշխանին առաջին հետեւորդները և նկեւ զեցեց բիւրաւօր սուրբերն ու մարտիրոսները:

* *

Արդարեւ, զարմանալի չէր որ քրիստոնէութիւնը, կորենալ տարածուելու համար անհատներու ինչպէս ազգերու մէջ գոյնըն ի ծագս աշխարհի, պիտի պահանջէր առաջին դարերու իր հետեւորդներէն ու քարոզիչներէն իրենց շաւաքայնը ու յաճախ նաեւ թանկագին արիւնը: Ու նոյնն է եղած նաեւ ճակատագիրը ամէն նորեկուկ վարդապետութիւններու, որոնք պայքարի ու արեւան ճամբով միայն ծաւալած ու տիրապետած են մարդերու միջև, բազմազան արգելքներու ու խոչընդոտներու հանդիպելէ հետք իրենց ճամբուն վրայ, գիտական լիւրժող զանոնք ու վերջապէս յաղթանակը տանելով անոնց վրայ: Վասնզի մենք գծաւորաւ կը զիջինք տարիներով ու դարերով նուիրականացած քն մեր ցեղային դրոշմը կրող հաւատարմութիւնն ու ըմբռնունքներն, ընդունելու համար մեր էութեան խորք գաղափարականներու ու նոր

վարդապետութիւններու քարոզած սկզբունքները:

Ահա թէ ինչու Մովսիսականութեան ծագման օրերուն իսկ, հրեայ ժողովուրդը ընդգրկուեցաւ նոր օրէնքին ու գայն Աստուծոյ իրենց բերող Մովսէս մարգարէի գէժ, վերադառնալով իրեն սիրելի, իր էութեան կարծիք այլեւ ժամ կազմած կոպտաշուքութեան: Ու նոյն այդ հեթանոսական կոպտաշուքութեան և կրակապաշտութեան վերջաձեւաց հետքերի սպառնշնչելու համար նորադարձ քրիստոնէականութեան բարձրէն, հարկ եղաւ քրիստոնէական մեծացոյն առեւելէն մին խախտել աւանդաբար ընդունուած իր ամսաթիւնէն: Ու պէտք եղաւ, դարձեալ նոյն նպատակին համար, փճացնել հեթանոսական ամբողջ գրականութիւնն մը, որով հրաշքով փրկուած և մեր ձեռքը հասած գողար պատուիրակները կը վկայեն գոյութեանը գեղարուեստական բարձրորակ մշակոյթի մը, բաւժողովուրդի մը փառքը կերտելու: Իսկ մեր օրերուն, պիտութիւններէ ու կազմակերպութիւններէ ներս կատարուած յիշափոխութիւններն ու մշակուած բարեկրօնական ծրագիրները միշտ ալ ենթարկուած են խափանումի ու վիժումի վտանգին, մասնկենքէն նոյն այդ զանգուածին՝ որուն քարիքին ու բարօք կեանքին ապահովութեան համար միայն գոյութիւն առած են անոնք: Ոչ ոքի համար գաղտնիք է այն իրողութիւնը թէ յաղթանակները գլուխ չեն շահուիր, և թէ արդար դատ մը կամ մարդկօրոշու տարրք մը գայն երկնողներէն ու իրագործելու կանչուածներէն կը խլէ ջանք ու քրքրութիւն, ու երբեմն նաեւ արիւն, բաղնիքով մարդոց օրոշ դատակարարութեան հակակրօնքին ու ընդգրկութեան: Եւ թէ վեհ և սրբազան նպատակներու ի խնդիր մղուած պայքարով է միայն որ կ'երաշխաւորուի իրաւունքն ու արդարութիւնը զանգուածներու, սրունք ապահովումէն հետք է որ մեզի կը տրուի վայելքը մարդերէն աշխարհի փնտռուած ու չգտնուած իրական ու տեսական խաղաղութեան:

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ